

PRINCIPIUL PLENITUDINII ÎN VERSIUNE LEIBNIZIANĂ – O POARTĂ CĂTRE LOGICA LUMILOR POSIBILE

BIANCA BEATRICE MICHİ

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, Academia Română

THE PRINCIPLE OF PLENITUDE IN THE LEIBNIZIAN VERSION – A GATEWAY
TO THE LOGIC OF POSSIBLE WORLDS

Abstract. The principle of plenitude formulated by A. O. Lovejoy in 1936 in *The Great Chain of Being* has a special place in Leibniz's philosophical system. Leibniz's formulation of the principle of plenitude is based on his logical, metaphysical and theological conception, and its acceptance by the philosopher from Hanover is based on several arguments. The main directions of argumentation include the relationship between possibility, actualization and the principle of sufficient reason, the theory of the striving possibles and the theory of divine choice which means that God creates an infinity of possible worlds from which he chooses the best one for actualization (law of the optimum). Leibniz's approach to the principle of plenitude is not only the basis of his theory about possible worlds, but it opens new topics on the logic of the possible worlds.

Keywords: principle of plenitude, possible, actualisation, the principle of sufficient reason, striving possibles, possible worlds, divine choice, individual concept, compossibility.

1. DESPRE PRINCIPIUL PLENITUDINII – GENEZĂ ȘI CÂTEVA FORMULĂRI

Principiul plenitudinii este un concept-cheie care, deși prezent pe tot parcursul istoriei filosofiei, a fost formulat ca atare abia în 1936, odată cu publicarea lucrării *Marele Lanț al Ființei*, a lui A.O. Lovejoy. Descrisă ca fiind „probabil cea mai influentă lucrare de istorie a ideilor din Statele Unite în ultima jumătate de secol”, cercetarea lui Lovejoy urmărește traiectoria unei idei de la geneza ei din filosofia greacă și până în epoca modernă. Plecând de la formularea sa ca o teorie a completei realizări a posibilității conceptuale în realitate¹ sau teoria conform căreia „nicio potențialitate autentică nu poate rămâne neîmplinită”, sau aceea că este nevoie de toate felurile de ființe pentru a crea o lume, Lovejoy identifica principiul plenitudinii ca având rădăcini adânci în filosofia lui Platon. După 37 de ani de la publicarea cărții lui Lovejoy, filosoful finlandez Jaako Hintikka combate o parte din considerațiile lui

---

¹ A.O. Lovejoy, *Marele lanț al ființei*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 47.

Lovejoy și dedică o lucrare de o importanță deosebită ideii de plenitudine și contribuției lui Aristotel la geneza și dezvoltarea principiului plenitudinii².

Lovejoy identifică două forme de bază ale principiului plenitudinii, una care se referă la o maximizare a tipurilor posibile de ființe, adică un fel de scară ontologică, iar cea de a doua presupune o actualizare a tuturor potențialităților autentice într-un timp infinit. Formularea inițială a principiului de către Lovejoy este următoarea:

„Nici o potențialitate autentică a ființei nu poate rămâne neîmplinită, pentru că amploarea și abundența creației trebuie să fie la fel de mare ca posibilitatea existenței și proporțională cu capacitatea productivă a unei surse «perfecte» și inepuizabile și că lumea este cu atât mai bună cu cât conține mai multe lucruri”³.

În *Marele lanț al ființei*, conceptul lui Arthur O. Lovejoy de „idei-unitate” servește ca un instrument analitic crucial pentru înțelegerea istoriei ideilor. Aceste concepte fundamentale, recurente, ajută la urmărirea dezvoltării și transformării tradițiilor intelectuale în timp. Examinând ideile-unitate, cum ar fi principiul plenitudinii și Marele Lanț al Ființei, Lovejoy dezvăluie continuitatea, adaptabilitatea și influența durabilă a temelor filosofice de bază. Această abordare nu numai că luminează evoluția unor idei specifice, ci oferă și perspective asupra modelelor și structurilor mai largi ale istoriei gândirii.

Un moment de glorie al periplului lui Lovejoy este acela dedicat lui Leibniz, un exponent important al principiului plenitudinii, el susținând că Dumnezeu a ales cea mai bună lume posibilă din punct de vedere al completitudinii formelor de viață. Leibniz introduce ideea lumilor posibile pentru a explica gama de realități potențiale pe care Dumnezeu le-ar fi putut crea și introduce ideea de alegere. Fiecare lume posibilă este un mod complet, coerent și distinct în care universul ar fi putut fi. Dintre aceste lumi posibile, Dumnezeu, fiind omniscient și omnipotent, alege să o actualizeze pe cea mai bună. Această alegere se bazează, în esență, pe principiul rațiunii suficiente, principiul de bază pe care Leibniz îl postulează pentru a evita o parte din dificultățile ridicate de aderarea la ideea de plenitudine. Leibniz susține că lumea reală este cea mai bună dintre toate lumile posibile din două motive, unul care ține de o componentă etică/morală – lumea selectată conține cantitatea maximă de bunătate, varietate și armonie –, și altul reprezentat de un principiu „numeric” care presupune că lumea cea mai bună ar fi cea care actualizează cea mai mare diversitate și plinătate a ființei/de ființe.

În continuare, vom prelua câteva dintre textele care descriu principiul plenitudinii pentru a servi ca punct de plecare pentru dezbaterile referitoare la modul în care Leibniz se raportează la acest principiu, cu amendamentul că ele nu sunt

---

² Jaako Hintikka, *Time and Necessity*, Oxford University Press, 1973.

³ „No genuine potentiality of being can remain unfulfilled, that the extent and abundance of the creation must be as great as the possibility of existence and commensurate with the productive capacity of a ‘perfect’ and inexhaustible Source, and that the world is better, the more things it contains”, în A.O. Lovejoy, *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*, New York, Harvard University Press, 1936, p. 52.

singurele texte relevante pentru obiectul acestei lucrări și că, la anumite capitole, vom analiza și alte fragmente reprezentative pentru ideea de plenitudine din operele unor gânditori de referință.

V 1	<p>Nicio potențialitate autentică a ființei nu poate rămâne neîmplinită, că amploarea și abundența creației trebuie să fie la fel de mari ca posibilitatea existenței și proporționale cu capacitatea productivă a unei surse „perfecte” și inepuizabile și că lumea este cu atât mai bună, cu cât conține mai multe lucruri.</p> <p>A.O Lovejoy, <i>Marele lanț al ființei</i></p>
V2	<p>Într-un timp infinit, nicio posibilitate calificată/autentică nu rămâne neactualizată. No inqualified possibility remains unactualized through an infinity of time.</p> <p>J. Hintikka, <i>Timp și necesitate</i></p>
V3	<p>La fel de adevărat rămâne faptul că există o infinitate de lumi posibile dintre care Dumnezeu trebuie s-o fi ales pe cea mai bună (optimum), de vreme ce el nu face nimic fără să acționeze conform rațiunii supreme.</p> <p>Leibniz, <i>Eseuri de Teodicee</i></p>

Textele V1 și V2 sunt versiunile de bază ale principiului formulate de A.O. Lovejoy și J. Hintikka, cei doi mari „oponenți” ai genezei principiului plenitudinii

2. FORMULAREA PRINCIPIULUI PLENITUDINII ÎN VARIANTA LEIBNIZIANĂ ȘI CONEXIUNEA SA CU ALTE PRINCIPII

*Omne possibile exigit exister*⁴. *Natura non saltum facit*⁵.

În perioada medievală, teologi creștini precum Toma de Aquino au creat o sinteză între gândirea greacă și doctrina creștină, consolidând conceptul unei ierarhii ordonate divin. Lanțul Ființei a fost văzut ca o reflectare a înțelepciunii și bunătății lui Dumnezeu, fiecare creatură având propriul său loc și scop în cadrul acestei construcții divine. Renașterea a reaprins interesul pentru textele clasice și științele naturii, ducând la o explorare mai detaliată a lanțului ființei. Explorările și descoperirile științifice au extins diversitatea cunoscută a vieții, sugerând un lanț mai

⁴ G.W. Leibniz, *De veritatibus primis*, 1686.

⁵ G.W. Leibniz, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, IV, 16, Paris, Flammarion, 1993.

complex și mai complet. Gânditorii moderni timpurii, cum ar fi Leibniz și Spinoza, au adaptat lanțul ființei pentru a-l armoniza cu noile paradigme științifice.

Pe parcursul scrierilor sale, Leibniz a dezvoltat o concepție în jurul noțiunilor modale – necesitate, posibilitate, contingentă – care nu numai că au îndeplinit o funcție importantă în cadrul metafizicii sale generale, epistemologiei și teologiei filosofice, dar care generează un interes continuu astăzi, un exemplu fiind evoluțiile din logica modală a secolului al XX-lea care s-au bazat fie pe teorii leibniziene sau cel puțin au avut un spirit leibnizian.

Putem considera că Leibniz, cel pe care J. Brun îl caracterizează foarte sugestiv drept „gânditorul infinitului”, alături de Aristotel, am completa noi, a cărui opera nu a cunoscut-o în mod direct⁶, deși se referă la aceasta în mai multe dintre lucrările sale, oferă trei argumente în virtutea cărora aderă la principiul plenitudinii. Primul argument este legat de principiul rațiunii suficiente, cel de al doilea face referire la teoria posibililor care tind spre existență, iar cel de al treilea ține de teoria alegerii divine prin care Dumnezeu creează o infinitate de lumi posibile din care alege spre actualizare pe cea mai bună (legea optimului)⁷, respectiv pe cea mai bogată în varietate și cu legile cele mai simple. La capitolul 225 din *Eseuri de teodicee*, filosoful de la Hanovra explică în amănunt modalitatea în care posibilitățile sunt analizați, structurați prin metoda combinatorie și selectați de către Divinitate pentru a se actualiza.

Leibniz enunță mai multe variante ale principiului plenitudinii dintre care se remarcă:

P1: „*Omne possibile exigit existere*”, adică *tot ceea ce este posibil cere să existe*⁸.

P2: „*Înțelepciunea divină distribuie toți posibilitățile analizați deja separat în tot atâtea sisteme universale pe care le compară din nou între ele: iar rezultatul tuturor acestor comparații și reflecții este alegerea celui mai bun dintre toate sistemele posibile, pe care înțelepciunea o face pentru a corespunde perfect bunătății, ceea ce constituie tocmai planul universului actual*”⁹.

P3: „*La fel de adevărat rămâne faptul că există o infinitate de lumi posibile dintre care Dumnezeu trebuie să-și alege pe cea mai bună (optimum), de vreme ce el nu face nimic fără să acționeze conform rațiunii supreme*”¹⁰.

Formularea lui Leibniz a principiului plenitudinii are la bază concepția sa logică, metafizică și teologică. Pentru Leibniz, Dumnezeu, ca ființă perfectă, este creatorul celei mai bune lumi posibile, o lume care actualizează toate formele posibile de existență în cel mai armonios și benefic mod. Principiul leibnizian al

---

⁶ Alexandru Surdu menționează în lucrarea *Actualitatea relației gândire-limbaj. Teoria formelor prejudicative*, București, Editura Academiei Române, 1989: „Concepția lui Leibniz este o consecință firească a comentariilor medievale. După cum se știe, de altfel, Leibniz nu se referă niciodată la texte din opera lui Aristotel, pe care n-a cunoscut-o direct.” (Surdu menționează în notă observația făcută de B. Russell în *La Philosophie de Leibniz*, Paris, 1908, p. 5.)

⁷ A. Niță, *Categoria rațiunii suficiente la Leibniz*, link: http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Studii%20de%20istorie%20a%20filosofiei%20universale/SIFU.%20vol.%20XXX,%202022/ADRIAN%20NITA,%20Categoria%20rațiunii%20suficiente%20la%20Leibniz.pdf

⁸ G.W. Leibniz, *De veritatibus primis*, 1686.

⁹ Leibniz, *Eseuri de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*, Iași, Polirom, 1997, p. 216.

¹⁰ *Ibidem*, p. 93.

plenitudinii încorporează două alte principii-cheie și o idee de bază, respectiv principiul rațiunii suficiente care presupune că tot ceea ce există are un motiv suficient pentru existență, principiul alegerii divine care postulează lumea actuală ca fiind cea mai bună lume posibilă și rezultat al alegerii raționale a lui Dumnezeu. Nu în ultimul rând, aceste două principii de bază sunt coroborate cu ideea optimului, a celei mai bune lumi posibile în sensul în care dintre toate lumile posibile, lumea actuală este cea mai bună, deoarece maximizează cantitatea și varietatea existenței, minimizând în același timp imperfecțiunile și răul.

Pentru a înțelege modul în care Leibniz se raportează la principiul plenitudinii trebuie menționat faptul că Dumnezeu joacă un rol crucial în selecția și actualizarea celei mai bune lumi posibile. Înțelepciunea și bunătatea infinită a lui Dumnezeu oferă garanția că lumea aleasă este cea mai bună în ceea ce privește armonia generală și varietatea conținutului. Dumnezeu este temeiul actualizării, iar principiul plenitudinii primește, așadar, un element care mijlocește trecerea posibililor în actualitate. Alegerea divină este ghidată de principiile rațiunii suficiente și a celui mai bun rezultat posibil (principiului optimului), iar actualizarea lumii este un act rațional care reflectă natura binevoitoare a lui Dumnezeu și înțelepciunea sa desăvârșită. Dumnezeu nu doar creează cea mai bună lume posibilă, ci o și păstrează, asigurându-i existența și armonia continuă.

Plenitudinea, în filosofia lui Leibniz, este de fapt o maximizare din punct de vedere logic, metafizic și valoric al existenței atât prin faptul că lumea actuală, fiind cea mai bună, conține cea mai mare varietate posibilă de ființe și evenimente, dar și în virtutea unui principiu al continuității în lumea naturală, pentru că filosoful afirmă că natura nu face salturi, iar lumea actuală asigură o gradație fără întrerupere a formelor și speciilor. Acest ultim aspect este în concordanță cu ceea ce remarcăse Lovejoy și în cazul lui Aristotel. În ceea ce privește diversitatea speciilor, Leibniz vorbește și despre anumite specii care nu pot intra în existență tocmai pentru că ele nu sunt compatibile cu seria de ființe pe care Dumnezeu le-a ales.

Este important să vedem că există mai mulți factori care contribuie la alegerea făcută de Dumnezeu: mai întâi, potrivit lui Leibniz, Dumnezeu a ales lumea cea mai simplă în ipoteze (sau legi) și cea mai bogată în fenomene. Totodată, Dumnezeu a căutat să aibă perspective maxime asupra universului, lumea fiind un *plenum formarum*.

3. DESPRE POSIBILITATE

Posibilitatea, în concepția lui Leibniz, este un concept cu un mare grad de ambiguitate, e mai degrabă un set de definiții uneori paradoxale, alteori greu de înțeles sau, pentru a nu genera prea multe polemici, ar putea fi caracterizate drept ermetice.

În ciuda acestui hățiș de caracteristici ale posibilului, comentatorii operei lui Leibniz au schițat câteva răspunsuri la întrebarea „ce este posibilitatea?” pentru filosoful de la Hanova. De exemplu, Adrian Niță identifică trei accepțiuni ale posibilului: unul se referă la posibilitatea logică, cel de-al doilea la posibilitatea

metafizică și cel de al treilea la un sens mai special de posibilitate, posibilitatea în sens dinamic. Jean-Baptiste Vilmer¹¹ identifică și alte tipuri de posibilitate, cum ar fi posibilitatea în sens epistemologic, posibilitatea fizică și „posibilitatea ca posibilitate”.

Posibilitatea logică (1) este definită ca fiind ceva ce nu implică o contradicție, definiție care se înscrie, în primă instanță, în linia aristotelică a uneia dintre accepțiunile posibilului¹²:

« Possibilis quae non *est* impossibilis », « Possibilia sunt, quae non *implicant* contradictionem », et « Possibile est quod non *continet* contradictionum »

Leibniz este adeptul unui sistem modal alethic¹³ în cadrul căruia necesarul și posibilul se formulează în mod absolut, în toate lumile logic posibile. El utilizează operatorii modali în termeni de „cazuri posibile” care înseamnă lumi posibile, astfel:

„*Posibilul este ceea ce se poate întâmpla sau ceea ce este adevărat în anumite cazuri.*

Imposibilul este ceea ce nu se poate întâmpla sau ceea ce nu este adevărat în niciun caz.

Necesarul este ceea ce nu se poate să nu se întâmple sau ceea ce este adevărat în orice caz.

Contingentul este ceea ce nu se poate întâmpla sau ceea ce este (nu este) adevărat în anumite cazuri”¹⁴.

În ultima definiție, Leibniz utilizează termenul de contingent într-un sens arhaizat ca o simplă negare a necesarului, iar în *Teodicee*¹⁵, autorul ne spune în mod explicit că opusul posibilității este contingentul. De fapt, această aparentă neconcordanță dintre cele două definiții ale posibilului nu este una esențială, deoarece această a doua definiție a posibilului deschide calea către sensul metafizic al posibilului. Ceea este important de remarcat se referă și la perechea de opusuri necesitate – imposibilitate care, de asemenea, ne conduce către cel de-al doilea tip de posibilitate, posibilitatea metafizică, care rezultă din teoria alegerii divine.

Teoria alegerii divine plasează posibilul sau posibilii, atât pe cel care se va actualiza, cât și pe cel care nu se va actualiza, în mintea divină („pays des possibles”). Aici are loc un proces de selecție realizat de Dumnezeu prin care motivația actualizării se află în principiul rațiunii suficiente pe baza unui decret al voinței divine

---

¹¹ Jean-Baptiste Vilmer, „Possibilité et existentiabilité chez Leibniz”, *Revue Philosophique de Louvain*, 2006, link https://www.persee.fr/doc/phlou_0035-3841_2006_num_104_1_7647 accesat la 15.04.2024.

¹² G. W. Leibniz, *Eseuri de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*, p. 216.

¹³ Sistemul modal alethic este unul extrem de puternic în cadrul căruia necesarul și posibilul se formulează în mod absolut, în toate lumile logic posibile; se opune sistemelor modale *nealethice*: doxastice și deontice (E. Vasiliu) sau epistemice și deontice (J. Hintikka, J. Lyons), sisteme formulate nu în raport cu toate lumile posibile, ci în raport cu cunoștințele, opiniile vorbitorilor și ale epocii, implicând un grad mare de determinare istorică și socio-culturală.

¹⁴ G.W. Leibniz, *Sämtliche Schriften und Briefe, Series VI*, „Philosophische Schriften”, German Academy of Science (ed.), Berlin 1962, p. 466.

¹⁵ G.W. Leibniz, *Eseuri de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*, p. 244.

de a face lucrurile în cel mai bun mod posibil, adică de a selecta cele mai bune variante din punct de vedere calitativ; de pildă, sunt selectate evenimentele care nu intră în contradicție cu alte evenimente anterioare deja actualizate/alese.

Relația dintre posibil și posibil se bazează pe înțelegerea posibilității ca fiind ceea ce nu implică contradicție¹⁶. Acesta este principalul sens al posibilității la Leibniz, el suprapunându-se pe sensul logic.

Un al treilea sens al posibilității, mai puțin utilizat în *Teodicee*, dar pe care se bazează concepția monadologică, este sensul dinamic. O monadă este dotată cu forță (*puissance, potentia*), adică are principiul de acțiune în interiorul său, acesta constituind potența activă¹⁷. Acest tip de posibilitate este relaționat cu ceea ce Jean-Baptiste Vilmer numește „existențiabilitate”¹⁸. Sensul dinamic al posibilității este reflectat în teoria lui Leibniz cu privire la posibili care tind spre existență (*Daseintreben*) sau teoria efortului posibililor pe care o vom dezvolta într-un capitol separat, în continuare. Această teorie oferă o înțelegere nuanțată a posibilității. Posibilele nu sunt doar constructe abstracte sau ipotetice; ele posedă o valoare intrinsecă și o tendință spre existență. Acest punct de vedere contestă noțiunea de posibilitate ca o simplă construcție logică și conferă posibililor un statut cvasiontologic. Posibili sunt reali în sensul că ei există în intelectul divin ca potențialități care ar putea fi actualizate în anumite condiții¹⁹.

„Actul alegerii este o implicație logic necesară a înseși ideii de lume reală”²⁰, spunea A.O. Lovejoy. Principiul plenitudinii la Leibniz este rezultatul unei alegeri, pentru că, în cazul în care posibilitățile autentice care se actualizează sunt cele decise de Divinitate, nu toate posibilitățile se actualizează: „sunt în mod necesar specii care nu au existat și care nu vor exista niciodată, pentru că ele nu sunt compatibile cu seria de ființe pe care Dumnezeu le-a ales”²¹. Tot ceea ce nu se actualizează este ceea ce nu este compatibil cu rezultatul alegerii lui Dumnezeu. Lumea reală, pentru a fi reală, trebuie să aibă un caracter posibil, adică să fie compusă din entități care îndeplinesc în același timp două condiții: 1. să fie consecvente cu ele însele; 2. să fie compatibile între ele.

Din păcate, așa cum remarca și Lovejoy, Leibniz nu oferă o definiție concretă sau o explicație a modului în care noi trebuie să înțelegem conceptul de „composibilitate”. Bertrand Russell încearcă să ofere câteva piste de interpretare a

---

¹⁶ *Ibidem*, p. 216.

¹⁷ *Ibidem*, p. 120.

¹⁸ Jean Baptiste Vilmer considera că există un sens în care un posibil poate exista deja, sub anumită formă fără a fi încă în existență, iar acest tip de posibil se numește existențiabilitate (fr. *existentiabilité*).

¹⁹ „În intelectul divin se află toți posibili, atât cei care se vor actualiza prin alegerea lor de către voința divină, cât și cei care nu se vor actualiza niciodată” (A. Niță, *Leibniz*, București, Paideia, 1998, p. 79).

²⁰ A.O. Lovejoy, *Marele lanț al ființei*, p.143.

²¹ G.W. Leibniz, *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*, V, Berlin, Weidmann, 1875, p. 286.

noțiunii de composibilitate din perspectiva legilor care guvernează o lume posibilă care trebuie să fie în acord, să fie consistente între ele și deci uniforme. Aceste legi nu au caracter contingent pentru că există în însăși natura lor logică. În *Disertația metafizică*, unde autorul vorbește despre alegerea divină a lumii, el explică faptul că lumea actuală, cea care a fost aleasă de Creator, este cea caracterizată de cea mai mare bogăție de fenomene și de legile cele mai simple. Dacă în cazul entităților și fenomenelor care populează această lume avem de a face cu o diversitate cantitativă, dar mai ales calitativă, adică o plenitudine a ființelor printr-o maximizare a diversității acestora, din punctul de vedere al legilor guvernatoare, Divinitatea preferă mai degrabă să acționeze conform unui principiu al simplității de tipul briciului lui Occam. Aceste legi nu sunt legi ale naturii ca derivații ale percepțiilor și proprietăților actuale ale unei substanțe individuale, ci pur și simplu obiectul alegerii divine.

De fapt, composibilitatea este o încercare leibniziană de a se delimita de determinismul logic absolut pe care îl reproșează filosofiei lui Spinoza prin diferențierea principiului rațiunii suficiente (care stă la baza formulării în cheie logică a principiului plenitudinii la Leibniz) de necesitatea universală a lui Spinoza.

Revenim la discuția despre modul în care Leibniz se raportează la ideea de posibilitate și la tradiția filosofică pe care el o urmează în formularea acesteia. Aparent, abordarea lui Leibniz asupra statutului posibilităților se situează în cadrul tradiției platonice din filosofia creștină. Tradiția creștină sintetizează doctrina platonicească a esențelor eterne cu viziunea sa asupra lui Dumnezeu în calitate de Creator. Ea plasează lumea esențelor în mintea lui Dumnezeu și le vede ca exemple ale unui model ideal al creației. Viziunea lui Leibniz asupra ideii de posibilitate poate fi caracterizată ca o modificare a acestui model tradițional în sensul în care el consideră individualul nu ca pe un fel de entitate, ci mai degrabă ca pe o posibilitate logică, adică un fel de gând consistent în mintea lui Dumnezeu pe care îl poate actualiza sau nu.

În aceasta lumină este importantă analiza modului în care gândirea lui Dumnezeu (activitatea sa mentală) produce astfel de posibilități, aspect care poate fi înțeles doar prin intermediul logicii combinatorii care continuă să rămână un concept deschis al filosofiei. Conform acestui punct de vedere, Dumnezeu produce lucruri posibile prin gândirea combinațiilor dintre formele sale simple, pe care Leibniz le identifică cu atributele simple ale lui Dumnezeu. Operațiunile combinatorii succesive și repetitive ale lui Dumnezeu generează forme mai complexe, care sunt recombinate succesiv și la infinit, pentru a produce structuri diverse și infinite de predicate. Activitatea combinatorie a lui Dumnezeu dă naștere la astfel de structuri complexe de predicate și fiecare structură consistentă de forme este considerată posibilă. Modul în care noțiunile individuale sau posibilele individuale se formează în contextul activității combinatorii a lui Dumnezeu este un punct de plecare foarte important în demersul de analiză a relației actualizare-potențializare din filosofia lui Leibniz.

4. DESPRE INDIVIDUAL

În concepția lui Ohad Nachtomy, „Leibniz a identificat noțiunea individuală cu regula combinatorie care generează o structură unică și coerentă a predicatelor în gândirea lui Dumnezeu”²². Această regulă este denumită de Ohad Nachtomy „regula de producție a individualului” și este descrisă ca o metodă de a produce o structură complexă și unică de predicate prin combinarea formelor simple în înțelegerea/mintea lui Dumnezeu. Regula de producție unifică mai multe predicate într-un întreg și constituie subiectul logic al unui individual. În timp ce regula de producție constituie subiectul individualului, formele care o compun constituie predicatele sale. O astfel de regulă corespunde unuia dintre „modurile” de activitate inteligibilă ale lui Dumnezeu. Toate modurile activității lui Dumnezeu care produc structuri unice și consistente de predicate corespund noțiunilor individuale de bază. Întrucât toate noțiunile individuale derivă din formele simple ale gândirii lui Dumnezeu și din operațiunile sale combinatorii, ele reflectă esența lui Dumnezeu și constituie posibili „candidați” la actualizare.

Așa cum sugerează și autorii capitolului „Leibniz’s Modal Metaphysics” din *Stanford Encyclopedia of Philosophy*²³, pentru a explica metafizica modală a lui Leibniz – metafizica necesității, contingenței și posibilității, respectiv relația actualizare–potențializare –, trebuie să schițăm o viziune de ansamblu a fundamentului sistemului filosofic al lui Leibniz, adică asupra concepției sale despre substanța individuală. În *Disertație metafizică* §8, Leibniz menționează:

*„Natura unei substanțe individuale sau a unei ființe complete este aceea de a avea o noțiune atât de completă încât este suficient să conțină și să ne permitem să deducem din ea toate predicatele subiectului căruia îi este atribuită această noțiune.”*²⁴

*„Este perfect adevărat că atunci când mai multe predicate sunt atribuite unui același subiect, iar acest subiect nu este atribuit nici unui altul, îl numim substanță individuală.”*²⁵

Din cele două definiții este esențial faptul că substanța individuală, în accepțiunea filosofului de la Hanovra, este totuna cu ființa completă, în sensul în care acestea nu îi lipsește niciunul dintre predicatele cu care a fost înzestrat subiectul căruia îi este atribuită. Leibniz preia noțiunea medievală de *haecceitate* și o numește substanță individuală, astfel că în cazul persoanelor, de pildă, această substanță individuală cuprinde în ea toate evenimentele trecute și viitoare ale respectivei persoane, adică întreaga „istorie” individuală care este cunoscută în mod *a priori* sau în mod actual de divinitate și care se devoalează în timp odată cu trecerea persoanei

²² Ohad Nachtomy, *Possibility, Agency, and Individuality in Leibniz’s Metaphysics*, Dordrecht, Springer, 2007, p. 3.

²³ „Leibniz’s Modal Metaphysics”, în *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, sursa <https://plato.stanford.edu/entries/leibniz-modal/#PriSouForLeiAbb>, accesat la 21.01.2024.

²⁴ G.W. Leibniz, *Philosophical Essays*, trad. ed. Roger Ariew și Daniel Garber, Indianapolis, Hackett, 1989, p. 41.

²⁵ G.W. Leibniz, *Opere filosofice*, București, Editura Științifică, 1972, p. 75.

prin respectivele evenimente. Noțiunea individuală este totodată subiectul unei propoziții logice care include în sine toate predicatele care îl caracterizează. Alexandru Surdu consideră că modelul *predicatum inest subiecto*, după care Leibniz își construiește substanța individuală²⁶, este rezultatul unei confuzii care își are originea în Evul Mediu când *subiectum* era traducerea pentru *hypokeimenon* (adică substratul). De fapt, atributul sau proprietatea exprimată de predicat se află în *hypokeimenon*, adică în substratul exprimat de subiect, nu predicatul este în subiect. Surdu crede că dacă noțiunile individuale ar fi fost considerate în exclusivitate nume, ele ar fi putut să facă parte dintr-un sistem de logică deoarece între ele s-ar fi putut stabili relații și operații. Faptul că ele sunt de fapt *haecceitati* nu permit însă includerea lor într-un demers logic care să implice alte relații decât cele predicative și silogistice²⁷.

De la ideea de substanță individuală rezidă și ceea ce numim individual, care la Leibniz nu este altceva decât un set de predicate înscrise în natura sa și include tot ceea ce i s-a întâmplat și tot ceea ce i se va întâmpla persoanei/obiectului/ evenimentului etc. respectiv. Alexandru Surdu susține că, în cazul lui Leibniz, „nu există nicio urmă de legătura între planul ontic și cel logic. Pentru el, individualul cu atributele sale există realmente fără legătura cu universalul, conform preceptului scolastic atât de uzual: «universale intelligitur, singulare sentitur»”²⁸.

Leibniz afirmă că fiecare substanță individuală are o noțiune individuală completă care conține (sau din care sunt deductibile) toate predicatele adevărate despre trecut, prezent și viitor, iar lumile posibile sunt formate ca seturi composibile de noțiuni individuale. Acest demers implică o analiză a viziunii filosofului german asupra relațiilor prin prisma faptului că, la o primă vedere, există o tensiune între metafizica individualului la Leibniz și utilizarea individualilor posibili drept constituenți ai unei lumi posibile.

Pe de o parte, noțiunea lui Leibniz despre „composibilitatea” dintre diverse individuale posibile presupune relații între acestea, iar pe de altă parte, filosoful consideră că există doar individuali și că fiecare individual are o noțiune atât de completă încât toate adevărurile despre acel individual, chiar și în cazul compatibilității cu alte individuale, pot fi derivate din noțiunea acelui individual. În contextul posibilităților din mintea lui Dumnezeu, relațiile au un loc aparte: relațiile dintre individualii posibili apar pe măsură ce Dumnezeu consideră mai mulți individuali în același timp.

Viziunea lui Leibniz asupra relațiilor formulată în corespondența sa cu Arnauld aduce o tensiune suplimentară: în timp ce relațiile sunt necesare pentru conceptul de lumi posibile, ele sunt necesare totodată și pentru a completa individualizarea noțiunilor, fapt care pare să intre în conflict cu nominalismul doctrinei sale și cu

---

²⁶ Alexandru Surdu, *Filosofia contemporană*, București, Editura Paideia, 2002, p. 51.

²⁷ „Leibniz nu a luat în considerație astfel de relații și operații, deoarece aprecia că în natură lucrurile se petrec ca în propoziție, relației dintre subiect și predicat corespunzându-i relația dintre substanță și atribut”.

²⁸ Alexandru Surdu, *Actualitatea relației gândire-lingaj. Teoria formelor prejudicative*, p. 77–78.

negarea realității relațiilor. Rezolvarea acestui conflict duce totuși la o problemă severă de circularitate: pe de o parte, Leibniz consideră că relațiile interindividuale presupun indivizi, dar, pe de altă parte, el folosește același concept de relații pentru însăși procesul de individualizare/generare a individualului. Această circularitate ar putea fi rezolvată folosind noțiunea de „spațiu logic al posibilităților” și plasând locul individualului în interiorul acestui spațiu. Datorită viziunii lui Leibniz asupra relațiilor, conceptele de indivizi și spațiul logic se dovedesc a fi noțiuni constitutive reciproce, ceea ce indică o ieșire din circularitate.

O lume posibilă, totuși, nu este pur și simplu un set de indivizi „composibili” (compossible). Potrivit lui Leibniz, o lume posibilă presupune și anumite legi ale naturii. După cum îi spune Leibniz lui Arnauld într-o scrisoare din 14 iulie 1686: „Cred că există o infinitate de modalități posibile prin care să crezi lumea, în funcție de diferitele modele pe care Dumnezeu le-ar putea forma și că fiecare lume posibilă depinde de anumite modele principale sau scopuri ale lui Dumnezeu care îi sunt distincte, adică anumite decrete libere primare (concepute sub *ratione possibilitatis*) sau anumite legi din ordinea generală a acestui posibil univers cu care sunt în acord și al căror concept le determină, așa cum fac și conceptele tuturor substanțelor individuale care trebuie să intre în același univers”²⁹.

5. INDIVIDUALE ȘI LUMI POSIBILE

Concepția lui Leibniz despre lumile posibile este evidențiată în mai multe locuri din scrierile sale din care remarcăm:

Astfel, universul este doar o anumită colecție de composibili, iar universul actual este colecția tuturor posibilelor existente, adică a celor care formează cel mai bogat compozit. Și întrucât există diferite combinații de posibilități, unele dintre ele mai bune decât altele, există multe universuri posibile, fiecare colecție de composibile alcătuind una dintre ele³⁰.

Când spui că „o lume care este infinită (în toate privințele) trebuie să includă într-un fel toate [substanțele] posibile”, sunt de acord – în sensul pe care l-am dat, considerând posibilele a fi composabile³¹. Astfel, universul este doar o colecție dintr-o anumită ordine de composibile, iar universul actual este o colecție a tuturor posibilelor care există, adică a celor care formează cel mai bogat compus³².

În cea de a doua formulare a principiului plenitudinii (P2) pe care am evidențiat-o la începutul lucrării, Leibniz enunță principiul plenitudinii plecând de la ideea de lumi posibile. Conceptul de lumi posibile este de fapt o piatră de temelie a întregului său sistem metafizic. El postulează un număr infinit de lumi

---

²⁹ G.W. Leibniz, *Philosophical Papers and Letters*, trad. și ed. Leroy E. Loemker, 2d ed., Dordrecht, D. Reidel, 1969, p. 333.

³⁰ G.W. Leibniz, *Philosophische Schriften und Briefe*, ed. C. I. Gerhardt, 1890, G III. 573, p. 662.

³¹ *Ibidem*, p. 661.

³² *Ibidem*, p. 662.

posibile, fiecare reprezentând un fel diferit în care ar fi putut fi realitatea. Aceste lumi nu sunt actuale, dar există în mintea lui Dumnezeu ca idei sau planuri.

Pentru Leibniz plenitudinea nu este de fapt actualizarea unui eveniment contingent sau a unei potențialități particulare oarecare, filosoful de la Hanovra nu este de fapt interesat neaparat de posibilitatea individualului, a particularului, ci de posibilitatea ca sistem, ca set de lucruri compossibile. De aceea în *Teodicee*, acolo unde a prezentat argumentul alegerii divine și în partea de descriere a metodei combinatorii pe care o folosește divinitatea pentru a selecta posibiliile care se actualizează, el folosește termenul de sistem³³. De fapt, lumea posibilă este un sistem, un set care funcționează în mod coerent în conformitate cu ideea de ordine care este unul din principiile după care funcționează intelectul divin. Posibiliile care concurează pentru a căpăta statutul de actualizare se raportează la un întreg sistem de condiții necesare care trebuie îndeplinite în conformitate cu criteriul compossibilității și cu arta combinatorie.

Un alt element-cheie al lucrării este relația dintre noțiunile individuale complete și lumile posibile care se constituie reciproc. În opinia lui Catherine Wilson³⁴, lumile preced în mod logic pe indivizi. Wilson susține că noțiunea despre o lume precedă conceptual pe cea a unei substanțe individuale și sugerează că indivizii sunt produși prin descompunerea unei lumi deja constituite. Un posibil comentariu la această opinie ar fi acela că se poate evita întrebarea dacă indivizii preced lumea sau invers, prin adoptarea poziției conform căreia cele două concepte sunt reciproc constitutive, iar lumile posibile se formează în momentul în care sunt luate în considerare relațiile dintre noțiunile individuale incomplete. Abia după acest moment se formează în mintea lui Dumnezeu atât noțiunile individuale complete, cât și cele referitoare la lumile posibile.

Motivul pentru care Leibniz menționează legi diferite care guvernează lumi posibile diferite este că sistemele de legi și efectele lor servesc drept criterii în funcție de care Dumnezeu alege o lume. Știm că, pentru Leibniz, Dumnezeu alege „cea mai bună dintre toate lumile posibile”. Cu toate acestea, aflăm că acest lucru înseamnă că Dumnezeu alege lumea care este cea mai simplă în ipoteze (sau legi) și cea mai bogată în fenomene³⁵. Astfel, în timp ce cineva ar putea fi tentat să vadă legile naturale ca derivate ale proprietăților și percepțiilor reale ale substanțelor individuale, de fapt acestea fac obiectul alegerii lui Dumnezeu.

Când Leibniz vorbește despre o lume posibilă, el se referă la un set de lucruri finite, compossibile, pe care Dumnezeu le-ar fi putut aduce în existență dacă nu ar fi constrâns de bunătatea care face parte din natura sa. Lumea actuală, pe de altă parte, este pur și simplu acel set de lucruri finite care este instanțiat de Dumnezeu, deoarece excelează în bunătate, realitate și perfecțiune. Bineînțeles, faptul că trăim aici în această

---

³³ G.W. Leibniz, *Eseuri de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*, p. 216.

³⁴ Wilson Catherine, „Plenitude and Compossibility in Leibniz”, în *The Leibniz Review*, 10, 2000, p. 1–20.

³⁵ G.W. Leibniz, *Disertația metafizică*, trad. Constantin Floru, București, Editura Humanitas, 1996, §6.

lume, lumea reală, înseamnă că există cel puțin o lume posibilă în concepția lui Leibniz. După părerea sa, așa cum am văzut mai sus, există un număr infinit de lumi posibile, lumi pe care Dumnezeu nu a considerat potrivit să le aducă la existență. Având în vedere afirmația lui Leibniz conform căreia „aici sunt atâtea lumi posibile pe cât există o serie de lucruri care pot fi concepute care nu implică o contradicție”³⁶, s-ar putea deduce și că, în egală măsură, ar putea exista o singură lume posibilă, respectiv un singur set de esențe care nu implică nicio contradicție. Dacă acceptăm afirmația că o lume posibilă este pur și simplu orice set de indivizi compozibili (adică un set de indivizi ale căror proprietăți sau percepții nu se contrazic reciproc), atunci există un mod destul de banal de a arăta că există un număr infinit de lumi posibile. În scurtul său eseu *Despre contingență* (*De contingentia*, 1689), Leibniz face următoarea afirmație:

„Cu siguranță, trebuie să susținem că nu toate posibilitățile ajung la existență, altfel nu ne putem imagina niciun roman care să nu existe într-un anumit loc și la un moment dat. Într-adevăr, nu pare posibil să existe toate lucrurile posibile, întrucât se împiedică unul în celălalt. De fapt, există un număr infinit de serii de lucruri posibile. Mai mult, o serie cu siguranță nu poate fi conținută în alta, deoarece fiecare dintre ele este completă.”³⁷

Ideea este că există posibilități neactualizate așa cum sunt exemplificate în operele de ficțiune. Cu alte cuvinte, o operă de ficțiune reprezintă un fel în care ar putea fi lumea. Mai exact, operele de ficțiune reprezintă moduri parțiale în care ar putea fi lumile, deoarece acestea nu (și nu pot) descrie lumi complete sau totale. Dar, în măsura în care aceste posibilități intră în conflict, este clar că nu toate posibilitățile sunt compozibile. Mai degrabă, așa cum am văzut mai sus, seturile de indivizi compozibili sunt lumile posibile ale lui Leibniz. Dacă adăugăm la această imagine ideea că fiecărui individual îi corespunde un concept individual complet – adică un concept determinat –, care este suficient pentru a-l distinge de orice altă lume posibilă, atunci vedem că individualii posibili sunt legați de lumi posibile determinate.

Dar care este caracterul acestor posibilități neactualizate? Cea mai firescă presupunere este că sunt ca niște substanțe individuale, așa cum sunt caracterizate de Leibniz în *Disertație metafizică*, §8, ele având corespondente anumite noțiuni individuale complete. Cu alte cuvinte, toți individualii (reali sau pur și simplu posibili) au esențe determinate. Cu toate acestea, în cazul persoanelor pur posibile, ființa lor este conținută doar în mintea divină. Leibniz afirmă în *Teodicee*³⁸ că „în zona adevărilor eterne se găsesc toate posibilitățile”³⁹, iar în *Monadologie*⁴⁰, în mijlocul argumentului ontologic (necesitatea existenței lui Dumnezeu), menționează faptul că „dacă există realitate în esențe sau posibilități, sau chiar în adevăruri eterne,

---

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ G.W. Leibniz, *Philosophical Essays*, p. 218.

³⁸ G.W. Leibniz, *Eseuri de teodicee asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*, §189.

³⁹ G.W. Leibniz, *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil*, trad. E. M. Huggard, La Salle, IL: Open Court, 1985, p. 246.

⁴⁰ G.W. Leibniz, *Monadologia*, trad. Constantin Floru, București, Editura Humanitas, 1994, §44.

această realitate trebuie să se întemeieze pe ceva existent și actual și, în consecință, trebuie să se întemeieze pe existența ființei necesare, în care esența implică existența, adică în care ființa posibilă este suficientă pentru ființa reală⁴¹. Cu alte cuvinte, vor exista esențe determinate ale unor substanțe care sunt actualizate în lume, precum și esențe determinate ale substanțelor care există exclusiv în intelectul divin.

În *Semnificație și necesitate*, Rudolf Carnap sugerează că o lume posibilă leibniziană este reprezentată de descrierile sale de stare. Descrierea de stare reprezintă „o clasă de propoziții care conține pentru orice propoziție atomară sau această propoziție sau negația ei, dar nu pe amândouă, și nu conține alte propoziții”⁴². Cu alte cuvinte, pentru fiecare lume posibilă există o serie de propoziții care vor descrie pe deplin acea lume. Ideea unei lumi posibile ca fiind un astfel de set de propoziții conduce în mod firesc la noțiunea de „carte-lume”, un termen folosit de Alvin Plantinga⁴³.

6. POSIBILITATE ȘI ACTUALIZARE – TEORIA DASEINSTREBEN

*„Propensio ad existentum. Nisi in ipsa
essentiae natura quaedam ad existedum
inclinatio esset, nihil existeret”*

Problema actualizării în filosofia lui Leibniz poate fi privită dintr-o perspectivă duală, respectiv a actualizării unei lumi posibile sau din perspectiva actualizării unor individuale posibile. După cum am susținut anterior, un individual posibil este parțial definit de regula activității care produce o structură unică de predicate în mintea lui Dumnezeu. Regula acestei generări definește astfel esența unui individ și constituie subiectul său logic. O astfel de noțiune despre un individual posibil poate fi văzută ca o matrice de acțiune pe care Dumnezeu o concepe în mintea lui. Un individual real leibnizian, totuși, acționează pe cont propriu – este un agent spontan. Pentru a deveni un agent activ, un individual posibil are nevoie de putere de acțiune. Activitatea agentului, conform regulii sale de generare îl face o substanță individuală autosuficientă. În timp ce activitatea inteligibilă din mintea lui Dumnezeu este atemporală și imuabilă, activitatea individualilor efectivi implică schimbări. Activitatea inteligibilă din mintea lui Dumnezeu produce individuale posibile, în timp ce activitatea minților create realizează (unele dintre) aceste posibilități în lume. Astfel, trecerea de la individualii posibili la individualii reali poate fi înțeleasă pe fundalul contrastului platonician dintre tărâmul Ființei și cel al devenirii.

Pentru a identifica versiunea principiului plenitudinii la care Leibniz aderă, se pune întrebarea care dintre cele două aspecte posibile ale actualizării sunt relevante

---

⁴¹ G.W. Leibniz, *Philosophical Essays*, trad. și ed. Roger Ariew și Daniel Garber, Indianapolis, Hackett, 1989, p. 218.

⁴² Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate*, trad. Gh. Enescu, Sorin Vieru, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 52.

⁴³ Alvin Plantinga, *The Nature of Necessity*, Oxford, Clarendon Press, 1974.

pentru filosoful german: 1. Faptul că Dumnezeu conferă un statut ontologic special celei mai bune lumi posibile sau 2. Dumnezeu a creat *ex nihilo* o nouă lume total diferită din punct de vedere calitativ și al statutului ontologic față de cea mai bună dintre lumile posibile.

Lovejoy consideră că argumentul ontologic la Leibniz este foarte puternic și se aplică aproape fiecărei esențe, excepție făcând posibilitățile care nu ajung în existență pentru faptul că nu corespund cerințelor composibilității. Deși teoria alegerii divine pare a fi modalitatea preferată de Leibniz de a explica originea acestei lumi – cea reală –, el oferă și o altă explicație care merită comentată. Aceasta este doctrina „posibililor”/„posibilităților” care tind spre existență/ principiul tendinței dinamice/ teoria existențialității/.

În *De Rerum Originatione Radicali* (1697), Leibniz formulează o teorie a posibilelor care se străduiesc să intre în existență sau râvnesc la existent, teorie care apare la comentatorii de limba engleză sub denumirea de *Theory of Striving Possibles* de la termenul german *Daseinstreben* (posibilele care se străduiesc să intre în existență/straining of possibles towards existence – încordarea posibilităților spre existență, posibili ce se confruntă pentru existență)⁴⁴. Unele traduceri cum ar fi cea sugerată de Adrian Niță conține în sens literal un fel de competiție a posibililor la actualizare.

Așa cum remarca Jonathan Bennett, cuvântul *Daseinstreben* – însemnând literal „încercarea” sau „străduința” – este un termen tehnic utilizat de autor pentru a descrie un element care ține de orice forță fizică (vezi secțiunea 2, *Eseu despre dinamică*). Abordarea „geometrică” a acestuia este preluată din concepția lui Descartes privitoare la importanța extensiei. Rene Descartes considera că, pentru un corp fizic, cele mai importante proprietăți sunt cele geometrice. Traducerea textului din limba franceză⁴⁵ poate fi redată astfel: „există, în lucrurile posibile sau în posibilitatea însăși, adică în esență, o anumită cerință de existență sau, ca să spunem așa, o pretenție de existență, într-un cuvânt, acea esență tinde de la sine să existe”. Conform acestui punct de vedere, așa cum este prezentat în principal în *Despre natura lucrurilor (De rerum originatione radicali, 1697)*, fiecare esență se străduiește în mod natural să existe, iar lumea actuală este pur și simplu câmpul final de luptă după ce toate esențele posibile s-au angajat într-o „confruntare” pentru existență. „Pe scurt, acesta este darwinismul metafizic⁴⁶, în care esențele cele mai perfecte (și compatibile reciproc) supraviețuiesc pentru a constitui o lume”.

---

⁴⁴ Adrian Niță, *Leibniz*, 1998.

⁴⁵ « Il y a, dans les choses possibles ou dans la possibilité même, c'est-à-dire dans l'essence, une certaine exigence d'existence, ou bien, pour ainsi dire, une prétention à l'existence, en un mot, que l'essence tend par elle-même à l'existence », trad. de Jean-Baptiste Jeangène Vilmer din *De Rerum originatione radicali*, GP VII 303, în Leibniz, 2001b, p. 173, publicată în *Possibilité et existentiabilité chez Leibniz Revue philosophique de Louvain*, 104:1, 2006, p. 33, link <https://www.jbjv.com/Possibilite-et-existentialite.html#nb53>.

⁴⁶ „Leibniz's Modal Metaphysics”, in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, sursa <https://plato.stanford.edu/entries/leibniz-modal/> accesata la 12.02.2024.

Alexandru Surdu consideră că substanța (ca substrat al oricărui atribut) are o anumită activitate internă și totalmente independentă de factori externi din care rezultă posibilitatea generării lucrurilor individuale și care este diferită de ceea ce el numește „cauzație”. Această activitate are două componente, „una de menținere a propriei identități în calitate de subiect sau substrat și alta de a dobândi alte atribute sau predicate”⁴⁷.

Sintagma *Daseinstreben* este utilizată de Leibniz în contextul discuției despre Dumnezeu ca temei suprem pentru existența lucrurilor:

„El este deasupra lumii și în afara ei, ca să spunem așa, și de aceea este motivul suprem al lucrurilor. Asta înseamnă că el este singurul lucru extramundan, adică singurul lucru care există în afara lumii și nimic din lume nu ar putea fi temeiul suprem al lucrurilor.

Vă explic acum a doua premisă. Nu putem găsi în niciun lucru individual, nici măcar în întreaga colecție și serie de lucruri, un motiv suficient pentru care ele există. Să presupunem că o carte despre elementele de geometrie a existat dintotdeauna, fiecare copie făcută dintr-una anterioară, fără un prim exemplar. Putem explica orice copie dată a cărții în termenii cărții anterioare din care a fost copiată; dar asta nu ne va conduce niciodată la o explicație completă, indiferent cât de departe ne-am întoarce în seria de cărți. Căci putem întotdeauna să întrebăm:

De ce au existat mereu astfel de cărți?

De ce au fost scrise aceste cărți?

De ce au fost scrise așa cum erau?

Diferitele stări ale lumii sunt ca acea serie de cărți: fiecare stare este într-un fel copiată din starea precedentă – deși aici „copierea” nu este o transcriere exactă, ci are loc în conformitate cu anumite legi ale schimbării. Și așa, cu lumea ca și cu cărțile, oricât de mult am putea merge în stări din ce în ce mai timpurii, nu vom găsi niciodată în ele o explicație completă pentru ce există o lume și pentru ce lumea este așa cum este”⁴⁸.

Cu alte cuvinte, Leibniz vrea să arate în acest pasaj din *De Rerum Originationis Radicalis* care este temeiul existenței individualului deschizând orizonturi de discuție asupra modului în care creația divină oferă un model pentru cauzalitatea imanentă a substanțelor create. Totodată, teoria *Daseinstreben* este într-o relație aparte cu teoria alegerii divine care pare a fi modalitatea preferată de Leibniz, după unii comentatori, de a explica originea acestei lumi. Principiul posibililor care se confruntă sau care tind spre existență stă la baza celei de a doua explicații pe care Leibniz o oferă în ceea ce privește originea lumii, dar reprezintă totodată și un temei pentru logica sa probabilistică.

Mai mult decât atât, Jurgen Lawrenz evidențiază în lucrarea *Leibniz: double-aspect ontology and the labyrinth of the continuum* faptul că natura unei monade este aceea de a exercita *Daseinstreben* sau echivalentul individualității.

---

⁴⁷ Alexandru Surdu, *Filosofia modernă*, București, Editura Paideia, 2001, p. 53.

⁴⁸ G.W. Leibniz, *De Rerum Originatione Radicali*, sursa: <https://inters.org/leibniz-ultimate-origin-things>, accesat la 15.03.2024.

Așadar, individuația însăși ar consta, la Leibniz, într-un proces de străduință/tendență a monadei de a conferi existență⁴⁹.

Este remarcabil cum Leibniz vede în acest principiu al tendinței dinamice a posibililor care tind spre existență realizarea unei plenitudini armonioase a existenței/existentului care unește considerații de ordin fizic, estetic, logic, metafizic și teologic. Oricum, ceea ce rezultă din această formulare a principiului plenitudinii în accepțiune leibniziană nu este altceva decât principiul rațiunii suficiente. Scopul acestui principiu este de a explica natura esențialmente contingentă a lucrurilor existente și de ce acestea ar trebui să existe mai degrabă decât să rămână simple posibilități în mintea lui Dumnezeu. Utilizarea ambiguă a principiului rațiunii suficiente de către Leibniz apare în modul său dual de a explica adevărurile contingente, uneori referindu-se la voința lui Dumnezeu în conformitate cu rațiunea, iar alteori la incapacitatea empirică a omului de a reduce problemele de fapt la entități pur logice. De exemplu, Lovejoy pune egal între teoria posibililor care tind spre existență și argumentul ontologic. Pentru el, argumentul ontologic pare mai puternic decât însăși teoria alegerii divine.

Dificultatea întâmpinată atunci când acceptăm principiul plenitudinii ca fiind întemeiat pe teza posibililor care tind/se luptă spre existență este aceea că această teorie pare a fi în contradicție cu teza alegerii divine, teză omniprezentă în scrierile de maturitate ale lui Leibniz. Pe de o parte, esențele posibile se confruntă pentru a intra în existență, ceea ce sugerează o oarecare libertate, o negare a unui determinism iminent, iar de cealaltă parte Dumnezeu este cel care decide care dintre esențele posibile intră în existență.

Unii comentatori⁵⁰ susțin că există, totuși, o modalitate de a concilia cele două puncte de vedere: teoria alegerii divine explică literalmente originea acestei lumi, iar teoria posibililor care râvnesc/tind/ se luptă pentru a intra în existență (*Striving Possibles*)⁵¹ este doar o metaforă pentru evaluarea morală care are loc în intelectul divin. Cu alte cuvinte, Dumnezeu ar trebui să fie înțeleș ca cercetând nu pur și simplu toate lumile (prin lume înțelegând un set complet de substanțe composibile) înainte de creație, ci și esențele individuale; iar acele esențe care în mod individual sunt cele mai aproape de perfecțiune și care pot forma o lume sunt de fapt alese pentru a intra în existență.

Trebuie studiată compatibilitatea între alegerea divină ca modalitate de actualizare a posibililor și principiul posibililor care se luptă/tind spre existență. Oare Leibniz încearcă, prin această teorie, să dea o șansă ideii de libertate într-un univers unde determinismul pare să domine în mod absolut sau, așa cum au considerat unii comentatori contemporani, teoria posibililor care tind spre existență este doar o metaforă pentru principiul rațiunii suficiente? S-ar putea afirma că teoria posibililor care tind spre existență nu este nepărat o formă a principiului rațiunii suficiente, o

---

⁴⁹ „The nature of a monad is to exert *Daseinstreben*, the equivalent of individuation. Included in its definition is an absolute freedom to act”, sursa <https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/2475?show=full>.

⁵⁰ Eric Steinhart, *The Striving Possibles*, sursa <https://www.ericsteinhart.com/articles/striving.pdf> accesată la 15.03.2024

⁵¹ David Blumenfeld, *Leibniz's Theory of the Striving Possibles*, sursa <https://www.jstor.org/stable/40693707#:~:text=Leibniz%27s%20Theory%20of%20the%20Striving%20Possibles>

translatare a acestui principiu în spațiul metafizicii, ci un element asemănător cu conceptul de *dynamis* la Aristotel prin care posibilitatea are propria sa mișcare (capacitate de schimbare), un resort interior care presupune acțiunea.

Teoria posibililor care tind spre existență este o teorie adițională principiului alegerii divine, diferită de principiul rațiunii suficiente, care vine să includă posibilități într-un set ordonat și compozibil. Posibilități individuali, în măsura în care nu sunt compozibili/compatibili cu ceilalți posibili ca parte din același set/sistem, nu vor fi candidați cu succes la actualizare. Teoria posibililor care tind spre existență face parte din cadrul său metafizic mai larg, care include teoriile sale despre monade, armonie prestabilită și cea mai bună dintre toate lumile posibile. Ea explică modul în care potențialitățile din domeniul posibilităților concurează pentru actualizare în lumea creată de Dumnezeu.

Dacă potențialitatea se referă la toată gama de posibilități ce ar putea fi realizate, iar actualitatea se referă la starea de a fi realizat în lumea concretă, teoria posibililor care tind spre existență compensează decalajul dintre aceste două situații ontologice sugerând că potențialitățile au un impuls inerent spre a deveni reale. Această unitate intrinsecă este reglementată de principiul plenitudinii și de cel al optimizării celei mai bune lumi posibile care ghidează tranziția de la potențial la realitate.

Este importantă distincția dintre concepțiile despre substanțele care au o existență independentă, extra-conceptuală și concepțiile despre lucrurile care nu există, dar care ar putea exista la un moment dat. Ar fi greșit să-i atribuim lui Leibniz ideea unui tărâm al posibilităților proto-existente. În schimb, ceea ce el își imaginează este o multitudine de concepții de lucru, de modele conceptuale pentru lucruri posibile, care au un statut existențial sau cvasi existențial independent. Pentru a sublinia din nou: posibilitățile inexistente „există” – sau mai degrabă subzistă – doar în concepție, în interiorul minții (sau, mai precis, în imaginația) lui Dumnezeu.

Pentru Leibniz, deci, simplele posibilități nu există ca atare. În măsura în care au statut ontologic – un statut existențial de un anumit fel –, acesta este unul pe care îl posedă în întregime în ordinea ideală. Lumile posibile corespund matricilor de gândire divine, adică unor structuri ideatice din mintea lui Dumnezeu. Iar poziția lui este că, dacă nu ar fi așa, adică dacă simplele posibilități nu ar avea o bază existențială, atunci nu ar exista deloc posibilități. Mintea, și în mod specific imaginația lui Dumnezeu, este astfel tărâmul întregii multitudini de posibilități, respectiv a plenitudinii. Dacă Dumnezeu nu ar fi actual – iar intelectul său nu ar fi capabil să ofere posibilități cu statut ontologic –, atunci nimic nu ar fi posibil. Simplele posibilități ca atare, fiind entități mentale prin natură, există numai în ordinea conceptuală.

Lovejoy consideră că, deși necesitatea logică este predominantă atât în universul lui Leibniz, cât și în cel al lui Spinoza, diferența esențială dintre cele două viziuni, care par la o prima vedere aproape identice, constă în faptul că „pentru Leibniz lucrul care este necesar este realizarea valorii; cu alte cuvinte, prin faptul că principiul rațiunii suficiente, deși declară că doar o singură lume ar putea să existe vreodată, adaugă că aceasta este cea mai bună posibilă – idee care nu se regăsește la Spinoza”⁵².

---

⁵² A.O. Lovejoy, *Marele lanț al ființei*, p. 147.

7. MONADELE ȘI PRINCIPIUL PLENITUDINII

Leibniz folosește principiul plenitudinii pentru a respinge viziunea lipsită de viață și mecanicistă a atomiștilor care considerau natura ca fiind compusă din particule aleatorii într-un spațiu gol. Plenitudinea de esențe reale care aglomerează realitatea în viziunea lui Leibniz este marcată de o înclinație dinamică în cadrul fiecărei esențe care urmează să se actualizeze pentru a coopera în vederea producerii celei mai mari diversități posibile, conform a ceea ce el numește legile naturii. Aceste legi ale naturii sunt adevărate „decrete” ale lui Dumnezeu care nu acceptă ca vreă existență să nu fie compatibilă cu rațiunea Sa. Monadele apar ca „fulgurații” sau scânteii divine, care se încadrează în limitele raționale ale unei armonii prestabilite. Ele sunt mai degrabă de sorginte „spirituală”/metafizică decât fizică, dar agregările dintre ele constituie corpuri dinamice în spațiu.

Pentru a înțelege mai bine teoria posibililor care tind spre existență, este important să punctăm anumite concepte-cheie ale gândirii filosofului de la Hanovra. În centrul metafizicii lui Leibniz se află monadele care sunt substanțe simple, indivizibile și imateriale care formează elemente de bază ale realității. Fiecare monadă este unică, are propriile sale principii interne și reflectă întregul univers din perspectiva sa. Monadele nu interacționează cauzal unele cu altele; în schimb, stările și schimbările lor sunt armonizate printr-o armonie prestabilă instituită de Dumnezeu⁵³. Această armonie divină asigură funcționarea universului într-o manieră coordonată și coerentă, în ciuda lipsei de interacțiune directă între monade.

Metafizica lui Leibniz, în special teoria efortului posibililor aplicat în cazul monadelor, se aliniază cu principiul plenitudinii, care presupune că realitatea este o maximizare a existentului. Actualizând cea mai bună lume posibilă, Dumnezeu se asigură că universul nu este doar coerent și armonios, ci conține totodată o varietate maximă de ființe, această plenitudine ontologică reflectând înțelepciunea și bunăvoința sa divină. În opinia lui Haanu Salmi, monada este o soluție la dilema dintre principiul plenitudinii și ideea de schimbare în timp, în sensul în care monada este un element stabil al universului, o individualitate autosuficientă și coerentă⁵⁴, un fel de întruchipare a totalității lumii privită ca întreg dintr-o perspectivă universală.

*

Viziunea lui Leibniz asupra universului care are ca bază providența divină, creația și perfecțiunea prefigurează abordări holistice și sistemice în filosofia și știința contemporană. Principiul plenitudinii al lui Leibniz și teoria sa asupra lumilor posibile constituie un fundament logico-metafizic profund care încearcă să explice plenitudinea și diversitatea existenței. Afirmând că toate formele posibile de a fi se

---

⁵³ Monadologie 53. „Fiindcă însă în ideile lui Dumnezeu e cuprinsă o infinitate de universuri posibile și, fiindcă dintre ele nu poate exista decât unul singur, trebuie să existe o rațiune suficientă pentru alegerea lui Dumnezeu, rațiune care îl decide pentru unul mai degrabă decât pentru celălalt”.

⁵⁴ Haanu Salmi, „Cultural History, the Possible, and the Principle of Plenitude”, în Wiley for Wesleyan University (ed), *History and Theory*, Vol. 50, No. 2, May 2011, p. 181, sursa <https://www.jstor.org/stable/440058717> accesat la 15.03.2024.

realizează în cea mai bună lume posibilă, Leibniz oferă o viziune rațională și optimistă a realității. Ideile sale continuă să rezoneze în dezbaterile filosofice contemporane, influențând înțelegerea noastră a modalității, a naturii existenței și a interacțiunii dintre metafizică, știință și teologie. Principiul continuității și gradarea fără întreruperi a formelor în natură se aliniază cu înțelegerile științifice moderne ale evoluției și proceselor naturale. Leibniz are o concepție antropologică optimistă care se bazează pe perfectibilitatea speciei umane, dar care, în același timp, oferă posibilitatea existenței unor ființe raționale mai desăvârșite decât specia umană.

Poate de aceea, Isaac Newton mărturisea că:

„În scrisorile mele cu excelentul geometru G.W. Leibniz, acum zece ani, când am arătat că știu o metodă de determinare a maximelor și minimelor, de trasare a tangentelor și altele asemenea, și când am transpus în litere această propoziție, cel mai distins om mi-a răspuns că a găsit și el o metodă asemănătoare. Când mi-a comunicat metoda, am înțeles că nu se deosebea deloc de a mea, decât prin formule, prin cuvinte și simboluri”⁵⁵.

---

⁵⁵ Isaac Newton, *Principia (1687) 1st edition, Book II. Prop.7, scholium reference the co-discovery of the Calculus*, citat de Florian Cajori, „A History of Mathematics” (1893), sursa https://books.google.ro/books?id=bfGRxVzjbMYC&redir_esc=y accesata la 23.05.2024.